

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗАКОНИК ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА

ХОПОВСКИ ПРЕПИС ДУШАНОВА ЗАКОНОДАВСТВА

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗАКОНИК
ЦАРА СТЕФАНА
ДУШАНА

ХОПОВСКИ ПРЕПИС
ДУШАНОВА ЗАКОНОДАВСТВА

ЗАКОНИК
ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА

ХОПОВСКИ ПРЕПИС ДУШАНОВА ЗАКОНОДАВСТВА

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SERBICA
SECTIO STUDIORUM SOCIALIUM
FONTES IUS SERBICUM SPECTANTES IV

C O D E X
IMPERATORIS STEPHANI
DUŠAN

VOLUMEN VI

COD. MS. HOPOVENSIS

Edidit et explicavit

DORĐE BUBALO, philosophiae doctor universitatisque professor ordinarius

Captum in II° conventu Sectionis studiorum socialium
habito die III° mensis Martii, anno MMXXIII^o

Redegerunt

KOSTA ČAVOŠKI, Academiae socius ordinarius
VLADIMIR RADOVANOVIĆ, philosophiae doctor

BELGRADI
MMXXIII

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
ИЗВОРИ СРПСКОГ ПРАВА IV

ЗАКОНИК
ЦАРА СТЕФАНА
ДУШАНА

КЊИГА VI

ХОПОВСКИ ПРЕПИС ДУШАНОВА ЗАКОНОДАВСТВА

Издао и објаснио

ЂОРЂЕ БУБАЛО

Примљено на II скупу Одељења друштвених наука
3. марта 2023. године

Уредници

академик КОСТА ЧАВОШКИ
др ВЛАДИМИР РАДОВАНОВИЋ

БЕОГРАД
2023

Р е д а к ц и ј с к и о д б о р

академик КОСТА ЧАВОШКИ,
проф. др ЂОРЂЕ БУБАЛО, проф. др ВИКТОР САВИЋ,
секретар редакције ДРАГИЦА ПУЉАРЕВИЋ

R e d a c t o r u m C o l l e g i u m

KOSTA ČAVOŠKI, Academiae socius ordinarius,
ĐORĐE BUBALO, philosophiae doctor universitatisque professor ordinarius,
VIKTOR SAVIĆ, philosophiae doctor universitatisque professor extraordinarius,
DRAGICA PULJAREVIĆ, collegii amanuensis

КРАЉ СТЕФАН ДУШАН

Фреска из цркве Успења Пресвете Богородице, манастир Добрун, 1343.

Фотографију на предњој страни омота снимио ДРАГО ВЕЈНОВИЋ
Фотографију на задњој страни омота снимио БОРКО МАСАЛУШИЋ

Садржај

Уз шесту књигу преписа Душанова законика	VII
Скраћенице за рукописе Душанова законика	IX
Скраћенице чешће цитираних извора, литературе, часописа и установа	XI
I. УВОДНЕ СТУДИЈЕ	
У потрази за непознатим преписима Душанова законика	3
О преписивачу рукописа. Хоповски јеромонах Спиридон Јовановић	9
Историја и историографија Хоповског рукописа	21
Предложак Хоповског преписа	31
Језик Хоповског преписа	39
Напомене о нумерацији чланова и издавачким начелима	75
II. ХОПОВСКИ ПРЕПИС ДУШАНОВА ЗАКОНОДАВСТВА (фотографије)	526 ^f –548 ^f , 555 ^r
III. ЗАКОН ЦАРА КОНСТАНТИНА ЈУСТИНИЈАНА	79
IV. ДУШАНОВ ЗАКОНИК	105
V. ИЗВОД ИЗ ПРЕГЛЕДА САДРЖАЈА РУКОПИСА	133
VI. ТАБЕЛЕ	
Упоредни преглед нумерације чланова у преписима Закона цара Константина Јустинијана	139
Упоредни преглед стандардне нумерације и нумерације преписа Душанова законика	143

VI

VII. РЕЧНИЦИ И РЕГИСТРИ

Напомене о приређивању речника-регистара Закона цара Константина Јустинијана и Душанова законика	149
Речник-регистар Закона цара Константина Јустинијана у Хоповском препису	153
Речник-регистар Душанова законика у Хоповском препису . .	175

УЗ ШЕСТУ КЊИГУ ПРЕПИСА ДУШАНОВА ЗАКОНИКА

Ослањајући се на знања и уверења проучавалаца Душанова законодавства, академик Коста Чавошки је у уводној речи уз издање румунског превода Душанова законика могао већ у првој реченици обзнанити: „Овом петом књигом довршено је објављивање свих двадесет шест нама познатих преписа Душанова законика.“ На крају, пак, увода закључио је да се рад Академијиног Одбора за изворе српског права „на сабирању и издавању преписа Душанова законика [...] ове 2021. године [...] окончава“. У тих неколико реченица сажима се више од шест деценија веровања да је број откривених рукописа тог правног споменика коначан. Међутим, када је пета књига Законика цара Стефана Душана већ била припремљена за штампу, неочекивано и радосно откриће још једног преписа показало је да још није дошло време да се стави тачка на низ сачуваних рукописа са текстом Душанова законодавства нити на рад Одбора на њиховом проучавању и публикавању. Двадесет седми препис – Хоповски – што се данас налази у рукописној збирци Радослава Грујића у Музеју Српске православне цркве, настао је средином XVIII века и, мада га је Тихомир Остојић пронашао и идентификовао још почетком XX века, чудним стицајем околности остао је непознат истраживачима Душанова законодавна рада.

Иако Хоповски препис не садржи елементе текста који већ нису познати, он се, ипак, по неким одликама издваја у наизглед једноличном низу преписа Душанова законодавства XVIII века. То је једини познати пример да текстови Душанова законодавства нису примарни или једини у рукопису. Напротив, реч је о обимном зборнику разнородног састава на чијим се последњим листовима налазе Закон цара Константина Јустинијана и Душанов законик, према пореклу и садржини без додирних тачака са осталим делима преписаним међу истим корицама. То је зборник незваничног, приватног карактера, којим су, судећи према записима читалаца, монаси, али и световњаци задовољавали своју радозналост у различитим областима знања и књижевности. Друга је особена одлика Хоповског преписа његов језик, натруњен речима и изразима из свакодневног говора Срба у граничним областима Хабзбуршке монархије у прибрежју Саве и Дунава.

VIII

Ненадано откриће овог преписа и његове особености одразили су се на издавачки приступ који донекле одступа од оних примењених у претходних пет књига. Овде се издају оба саставна дјела Душанова законодавства млађе редакције – Закон цара Константина Јустинијана и Душанов законик. Будући да у критичком издању Закона цара Константина Јустинијана нису искоришћени сви преписи XVIII века за разнотченија, те да је Хоповски међу њима јединствен по текстолошким одликама и језику, одлучили смо да и његово издање приредимо на овом месту. Он представља важну карик у историји текста млађе редакције Душанова законодавства, те су у научном апарату уз транскрибован текст наведене и разлике у односу на критичко издање и остале преписе.

Пратеће студије устројене су према начелима примењеним у претходним књигама: историја и историографија рукописа, биографски подаци о писару, језички опис, укључујући и идентификовање предлошка; за оба текста дају се снимци одговарајућих страна рукописа, табеларни прегледи нумерисаних чланова и речници-регистри. У односу на досадашњу праксу, научна опрема одступа само у изостанку пуног археографског описа рукописа, будући да је већ објављен у опису рукописне збирке Радослава Грујића.

Као и у претходним свескама едиције „Извори српског права“, председник Одбора за изворе српског права Одељења друштвених наука САНУ, академик Коста Чавошки, својим разумевањем и истрајном подршком учинио је да и ова књига неосетно пређе све формалне кораке од замисли до остварења. У своје и у име Одбора за изворе српског права изражавам захвалност јереју Владимиру Радвановићу, управнику Музеја Српске православне цркве, што је, схвативши значај открића још једног преписа Душанова законодавства, без оклевања уступио снимке рукописа и подржао идеју да се Музеј Српске православне цркве укључи у овај подухват као суиздавач. Проф. др Виктор Савић задужио ме је, као и више пута до сада, тиме што је прочитао рукопис књиге и учинио га бољим многим корисним саветима и исправкама. Уз изразе благодарности обавезан сам да истакнем да су се о избору илустрације за предњу страну омота и изради одговарајуће фотографије старали др Милан Радујко, Драган Давидовић, директор Републичког секретаријата за вјере – Влада Републике Српске и Драго Вејновић, професор на Академији умјетности Универзитета у Бањој Луци, аутор фотографије. За помоћ у прикупљању грађе за уводне студије захвалан сам колегама мр Љиљани Пузовић, др Мирославу Лазићу и мр Драгану Тубићу, као и установама – Архиву САНУ у Београду, Архиву САНУ у Сремским Карловцима, Рукописном одељењу Матице српске, Археографском одељењу Народне библиотеке Србије и Библиотеци Српске патријаршије.

У ПОТРАЗИ ЗА НЕПОЗНАТИМ ПРЕПИСИМА ДУШАНОВА ЗАКОНИКА

Преко 220 година дели нас од првог издања Душанова законика у Историји Јована Рајића.¹ Сплет историјских околности учинио је да славу Душанова законодавног рада први пронесе рукопис из библиотеке арадског племића Саве Текелије, ни читав век старији од ученог дела које га је расејало широм Европе. Како су се из таме заборави стали појављивати и други, бољи рукописи, који су дражили уобразиљу и подгревали наде учењака да је некако претекао и сам оригинал Законика, сва се пажња његових проучавалаца окренула трагању за што старијим и потпунијим кодексима и настојању да се реконструише текст најближи ономе за који се сматрало да је изашао из канцеларије првог српског цара. У тој потрази на светлост дана излазили су постепено и старији и млађи рукописи, настали у распону од краја XIV до средине XIX века.² Столеће након публикавања Текелијина рукописа, Стојан Новаковић је у критичком издању текста Законика набројао 20 преписа.³ Исти број преписа нанизао је и Александар Васиљевич Соловјев, када је три деценије касније објавио своју дисертацију о Душанову законодавном раду. Заправо, знало се за један више, јер је Соловјев укључио у попис Барањски рукопис, а изоставио Богишићев, који је Новаковић био именовао Далматинским.⁴ Исте године, Соловјев је самоуверено тврдио да се „ближи крају велики рад над ДЗ“.⁵ Међутим, ту није био крај ни истраживањима Душанова законодавства ни новим открићима, иако се круг рукописа старије редакције није више ширио.

¹ Ј. Рајић, *Историја разних словенских народа најјаче Болгар, Хорватов и Србов*, IV, Беч 1795, 242–271.

² О постепеном богаћењу знања о рукописној традицији Душанова законодавства в. Н. Радојчић, *Век и њо проучавања Душанова законодавства*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 213–268; исти, *Законик*, 5–39.

³ Новаковић, *Законик*, LX–LXXXVII.

⁴ А. Соловјев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, Скопје 1928, 16–36; Београд 1998², 325–345.

⁵ А. Соловјев, *Неколико нових преписа Душанова законодавства*, *Летопис Матице српске* 318, св. 1 (1928) 222.

О ПРЕПИСИВАЧУ РУКОПИСА ХОПОВСКИ ЈЕРОМОНАХ СПИРИДОН ЈОВАНОВИЋ

О преписивачу Спиридону Јовановићу постоји сразмерно обиље изворних вести, а већину их је први саопштио управо Тихомир Остојић.¹ Заправо, од свих познатих преписивача Душанова законика, поглавито оних из XVIII века, о Спиридону се највише зна. Рођен је у Београду 1719;² а школу је изучавао код познатог београдског учитеља даскала Стефана, који се, још од Остојићеве студије,³ погрешно идентификује са Стефаном Стојковићем, архиепископским егзархом, од којег су остала два преписа Душанова законодавства – Ковиљски и Софијски.⁴ Хоповски искушеник постао је 1735, постригао се на Божић 1738, а наредне године епископ пакрачки Нићифор Стефановић рукоположио га је за јеромонаха.⁵

¹ Сажети биографски подаци о Спиридону Јовановићу налазе се и у биографским лексиконима: В. М а r i н к о в и ć, *Jovanović Spiridon*, Leksikon pisaca Jugoslavije, II, Novi Sad 1979, 623b; М. Т и ш м а, *Јовановић Спиридон*, СБР 4, Нови Сад 2009, 632–633; С а в а, е п и с к о п ш у - м а д и ј с к и и С. Б у г а р с к и, *Спиридон (Јовановић)*, Монаштво Карловачке митрополије. Грађа за биографски речник, Манастир Гргетег 2018, 519–520.

² Приликом визитације фрушкогорских манастира 1753. забележено је да Спиридон има 34 године (Р у в а р а ц, *Ојис 1753*, 226), а приликом визитације 1771. 52 године (исти, *Ојис 1771*, 104).

³ О с т о ј и ћ, *Досијтеј у Хойову*, 265, нап. 11.

⁴ Идентификација није могућа из више разлога: 1) Стефан Стојковић био је монах и имао чин синђела, а даскал Стефан био је световно лице; 2) у време када је Стефан учитељ (мештер, даскал) у Београду, Стефан Стојковић је прво егзарх ваљевског владике, а потом и архиепископско-митрополитски егзарх; 3) крајем августа 1733. бележи се да је даскал Стефан имао осам ученика, а Стефан Стојковић тада се налазио у Карловцима итд. О даскалу Стефану в. *Историја Београда*, књ. I, Београд 1974, 552–553, а о Стефану Стојковићу в. Ђ. Б у б а л о, *Историја и историографија рукописца*, Законик IV, 31–33.

⁵ Р у в а р а ц, *Ојис 1753*, 226; исти, *Ојис 1771*, 104; О с т о ј и ћ, *Досијтеј у Хойову*, 265. На полеђини последњег листа молдавског рукописа Синтагме Матије Властара из 1495, што га је Михаил Петровић Погодин добио у Хопову 1846 (данас се чува у Погодиновој збирци рукописа, бр. 254, у Руској националној библиотеци у Санкт Петербургу), налази се запис који је, према препису Драгутина Костића, први објавио Љ. С т о ј а н о в и ћ, *Стари српски записи и најновији*, V, Сремски Карловци 1925, бр. 7628: „Spiridon Ioannovich прочиталъ сню книгъ правилъ светихъ

ИСТОРИЈА И ИСТОРИОГРАФИЈА ХОПОВСКОГ РУКОПИСА

У Хоповском рукопису нема записа писара Спиридона Јовановића о томе када је и где окончано преписивање, али се одговори на та питања, према неким његовим интервенцијама у тексту и датовању водених знакова,¹ могу добити. На листовима 49б–50б Спиридон је преписао пролог и три песме из прве српске позоришне представе – Траедокомедије Мануила Козачинског (први пут изведене 1736).² Једну од њих – Преславна Србије – преименовао је у Преславна Славоније (с надсловом Кант Славонији), а уместо имена карловачког митрополита Вићентија Јовановића унео је име свога заштитника, епископа пакрачког Софронија Јовановића.³ У наставку, на листовима 50б–56б преписана су два „Приветствија“⁴ Козачинског – прво митрополиту Вићентију Јовановићу, поводом његова повратка из Беча у јесен 1735,⁵ и друго епископу коштајничком Стефану Љубибратићу. Иако су писани у акростиху тако да почетна слова свакога другог стиха откривају идентитет слављеника – Викентій Јованович Божією милостию православнии архієпископ митрополит белградски киват и Стефану Любобратичу (sic) епископу православному коштајничкому в долгиа дни радовати сіа желаю – то није сметало

¹ Разумљиво је да је у тако обимном рукопису хартија различитог порекла и времена производње. Идентификовани су водени знаци слични примерцима из година 1746, 1745/1750, 1749, 1756: *Збирка Радослава М. Грујића*, I-1, 193.

² М. Р а д о њ и ћ, *Козачински Мануил/Емануил*, ЕСНП, <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=6395> (приступљено 14. септембра 2021); Ђ. П е р и ћ, *Прва њозоришна њесма – Плач мајке цара Уроша*, ЕСНП, <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=14753> (приступљено 14. септембра 2021); Р. Г р у ј и ћ, *Српске школе (од 1718–1739г.)*. *Прилоі културној историји српскога народа*, Нови Сад – Београд 2013, 144–147. У критичком издању *Траедокомедије* Козачинског дата су и различитија из Спиридонова преписа тих четирију фрагмената (Е р ч и ћ, *Мануил Козачинскиј*, 430, 440–441, 496–499, 548–551, 558–563).

³ Уп. Е р ч и ћ, *Мануил Козачинскиј*, 560–563, 668–669.

⁴ Оде у тринаестерцу, похвалне песме, ентрате.

⁵ О тој песми уп. Р. Г р у ј и ћ, *нав. дело*, 142–144; Е р ч и ћ, *Мануил Козачинскиј*, 202–210; издање оригиналног текста: Р. Г р у ј и ћ, *Прилози за историју српских школа у њрвој њоловини XVIII века*, Споменик СКА 49 (1910) 132–134.

ПРЕДЛОЖАК ХОПОВСКОГ ПРЕПИСА

Хоповски препис је типичан представник карловачке гране млађе редакције Душанова законодавства, који иде у исту скупину са Пат, Бор, Тек, Сан, Ков, Соф, Бгд, Кар и Врш. Као и наведени рукописи, садржи текстове ЗКЈ и ДЗ у уобичајеном обиму и распореду грађе, укључујући и особени редослед чланова ДЗ, потекао од изгубљеног протографа карловачке верзије поремећеног редоследа листова. Текстолошко поређење Хоп с другим преписима карловачке верзије показује да се његов непосредни предложак може идентификовати међу њима.

Према систематизацији и нумерацији садржинских целина ДЗ – којих има 97 – Хоп иде у исту групу са Бор, Сан, Ков и Соф.¹ Према је истог обима и састава као у поменутом четири рукописа, препис ЗКЈ у Хоп има 91 члан напрема 87 у осталим, и то као резултат другачијег нумерисања целина (груписање два члана под једним бројем или подела једног члана на два нумерисана).²

Према осталим текстолошким одликама, Хоп показује највећу блискост са Сан, Ков и Соф, а у оним варијантама, укључујући грешке и испуштања текста, у којима Сан одступа од Ков и Соф (који су, као што је наведено, дело истог писара), Хоп у већини случајева прати Сан.³ Ради илустрације овде пружам неколико примера, прво из ЗКЈ:

9⁴ Хоп и Сан изостављају други део прописа од речи: *Ице ли оу ноци вереть...*;
13 Хоп и Сан грешком *пвратитъ* уместо *повратытъ*;

¹ *Законик* IV, 593–596. Види овде табелу „Упоредни преглед стандардне нумерације и нумерације преписа Душанова законика“.

² Истине за вољу, и у Кар препис ЗКЈ има 91 нумерисани члан, али је расподела, груписање и нумерација грађе другачије спроведена (М а р к о в и ћ, *Јустинијанов закон*, 138–141, 247–276; види овде табелу „Упоредни преглед нумерације чланова у преписима Закона цара Константиана Јустинијана“).

³ Сва текстолошка подударња Хоп и Сан, којима се издвајају од осталих преписа карловачке верзије млађе редакције, наведена су у критичком апарату у издању текста.

⁴ Бројеви означавају нумерацију чланова у Хоп. У случајевима у којима нумерација Хоп одудара од оне у критичком издању ЗКЈ (М а р к о в и ћ, *Јустинијанов закон*, у којем је основни текст узет из Бор), ова последња наведена је у заградама.

ЈЕЗИК ХОПОВСКОГ ПРЕПИСА

Језички опис Хоповског преписа ДЗ¹ садржи преглед карактеристичних језичких појава, како оних за преписе млађе редакције, тако и оних којима се Хоп од њих разликује.² У овај опис нису укључене оне језичке одлике које се јављају у старијим преписима и анализирани су у прве три књиге, осим ако нису забележени свежи, и притом особени, примери њихове примене у XVIII веку. Такође, изостављено је указивање на устаљене предлошко-падежне конструкције, које се понављају из преписа у препис и издвојене су у описима језика у 4. књизи Законика цара Стефана Душана. Преглед језичких одлика Хоп илуструје две наизглед супротстављене тенденције рукописа ДЗ из XVIII века: а) упорно истрајавање архаичних образаца као последица доследног преписивања с предложака, чиме су се неке црте, већ превазиђене у новим језичким кретањима,

¹ Пошто не постоје језички описи преписа ЗКЈ, попут оних за преписе ДЗ, овде није прикључена грађа ЗКЈ, осим када се примерима из тог текста наглашавају неке јединствене особине Спиридонова језика посведочене у ДЗ.

² Језички опис Хоп конципиран је према моделима које је установила Ирена Грицкат у прве три књиге издања преписа Законика цара Стефана Душана. Она је пружила детаљну анализу језичких особености најстаријег преписа, Струшког, а потом за млађе преписе, поред пуног палеографског описа, подударана или одступања од језичких одлика Стр и особене појаве у оним деловима текста који у њему недостају. Недостатак таквог приступа лежи у чињеници да је најстарији препис фрагментарно сачуван и садржи једва преко половине укупног броја познатих чланова ДЗ, тако да детаљно разматрање свих средстава језичког изражавања немамо систематски изложено у пуноћи садржаја какав је доспео до нас посредством сачуваних преписа старије редакције. Држећи се наведеног начела, Ирена Грицкат је обрадила и два преписа млађе редакције – Рав и Соф – што су укључени у садржај треће књиге, те, иако су истакнуте њихове важне језичке особености, текстолошке иновације, као и сличности и разлике између та два преписа, нисмо добили пун језички опис најстаријег преписа млађе редакције (Рав), нити једног од њених типичних представника, какав је Соф. Да невоља буде већа, у четвртој књизи Законика цара Стефана Душана, у којој су објављени текстови преосталих преписа млађе редакције, студије о језику, из пера Јасмине Недељковић, урађене су сасвим сумарно, ни налик темељитости која је одликовала приступ Ирени Грицкат. Рецимо, у области графије, која показује највише индивидуалности у преписима истог текста, дата су сасвим уопштена запажања о репертоару слова, а у области синтаксе обрађена је поглавито синтакса падежа и то устаљене предлошко-падежне конструкције.

појављивале као одраз не толико конзервативна образовања писара, колико његова настојања да не наруши правописни и језички интегритет предлошка; б) уношење осавремењених правила писања и графије у складу с језичком праксом писарева времена и његовим личним склоностима и образовањем.

ГРАФИЈА

1. *Основне одлике ѱисма и дукѱуса.* Писмо је прелазни тип између брзописа и курзива, с приметним утицајем руске графије (и у брзописним и у курзивним словним облицима, укључујући и прелазне брзописно-курзивне варијанте) и ортографије. Писар, међутим, још не показује изразиту склоност ка везивању слова. Дуктус је благо искошен удесно. Речи се пишу раздвојено, осим проклитика и енклитика. Редови су правилни, мада писмо делује неуредно, а свакако је неуједначено, и по великој варијабилности словних облика и по њиховој величини. Није могуће препознати функционалну или позициону оправданост у избору одређене графијске варијанте или величине словног облика. Може се говорити о склоностима, о маниру, који се испољавају у већини случајева, али не и о доследном поштовању начела и правила при писању.

2. *Висока слова.* Наслови, почетна слова или почетне речи нумерисаних чланова пишу се високим словним облицима. Већина слова у тим позицијама морфолошки је идентична или слична малим словима. Ако је писару остајало слободног простора до краја реда после свршетка члана, ту је могао бележити и наслов наредног члана, разуме се, уколико је краћи. Често се, но ипак недоследно, увећана слова пишу и на почетку речи или на почетку основе код префиксалних изведеница, чак и у средини речи (обично у речима које почињу на *им-* и у везнику *или* слова *м* и *л* су увећана), али у том положају немају правописну функцију, већ представљају писарски манир. Томе у прилог говори и њихов несразмерно велики удео у укупном репертоару словних облика. Висока слова на почецима речи издвајају се графијским особеностима од малих слова. Високо *а*, *б*, *к* и *ѱ* изведена су као данашња велика писана слова. Високо *в* има две одвојене петљице; *і* залази дубоко у горњи међупростор, укошено је удесно, с двостраном пречком, чији леви крај може да се продужи ка унутра и да сече стуб. Увећано слово *з* увек се користи на почетку речи, и то у неколико варијаната, од којих је основна у облику броја 3 искошеног улево; ређа је варијанта чији доњи крај залази у међупростор и завршава се петљицом, а у већини примера с речима које почињу на *зл-* (злато 539r, 548r; зло 542r; златарь 546v) јавља се варијанта код које се горњи потез продужава још једним завијутком удесно, те подсећа на грчко ξ. Високо *и* изведено је као руско курзивно, тј. као данашње мало латиничко штампано *и* (*и*). Слово *л* пише се ретко увећано на почетку речи, готово увек у везнику *или* и тада у облику грчког слова λ. Слово *н* је укошено удесно и

НАПОМЕНЕ О НУМЕРАЦИЈИ ЧЛАНОВА И ИЗДАВАЧКИМ НАЧЕЛИМА

ТИПОВИ И ФОРМАЛНА ОБЕЛЕЖЈА НУМЕРАЦИЈЕ

Хоповски препис има сопствену нумерацију индоарапским цифрама, исписану на левој маргини странице, у линији почетка нумерисаних чланова. Сваки од два правна текста има засебну нумерацију. Као што се види из приложених табела, Хоп се у систематизацији и нумерацији грађе подудара, уз мања одступања (пре свега у ЗКЈ), са оним преписима карловачке верзије млађе редакције Душанова законодавства који имају сопствену нумерацију словним цифрама. У издањима оба правна споменика и у одговарајућим табелама користе се два типа, односно два нивоа нумерације за обележавање систематизације законске грађе и ради прегледности и лакшег коришћења.

У издању Хоповског преписа ЗКЈ, бројеви чланова преносе се без посебних ознака, индоарапским цифрама, у засебном реду уколико члан нема наслова, односно испред наслова. Нумерација Хоп озакоњује редослед грађе и здружене чланове настале због испретураних листова у његову предлошку. На почетку текста сваког члана, у облим заградама () наведен је одговарајући број члана у критичком издању ЗКЈ,¹ тј. у Бор, који је узет за основни текст критичког издања. Тим путем, непосредно из текста, као и посредством одговарајуће табеле, могу се лако идентификовати и пронаћи прописи у критичком издању ЗКЈ.

На исти начин као у издању ЗКЈ преноси се сопствена нумерација Хоповског преписа ДЗ. Непосредно испред почетка сваког члана (према подели старије редакције), у витичастим заградама { } дата је Новаковићева или стандардна нумерација, којом се обележавају, препознају и цитирају чланови ДЗ старије редакције. Тиме се идентификује њихово порекло и оригинално значење у првобитној верзији Законика, што је утолико потребније јер је изменама и писарским грешкама у млађој редакцији често замагљен или сасвим промењен

¹ Марковић, Јусџинијанов закон, 74–109.

показала зависност Хоп од Сан. Речи које су изостављене и исправне варијанте оних које су погрешно написане у Хоп дају се према тексту Ков, репрезентативном представнику Карловачке верзије млађе редакције. *Црѡа* између две речи означава да је између њих изостављено две или више речи, тј. да се различитије односи на одломак основног текста који почиње речју испред црте, а завршава се речју иза црте. У критичком апарату примењен је латински систем скраћеница, који због уједначености укључује и сигле рукописа.

SIGLA CODICUM

B	=	Bordiosiensium	Бор	Po	=	Popinciensis	Поп
Bg	=	Belgradensis	Бгд	R	=	Ravanicensis	Рав
C	=	Carolovicensis	Кар	S	=	Sandicianus	Сан
H	=	Hopovensis	Хоп	Se	=	Serdicensis	Соф
K	=	Koviliensis	Ков	T	=	Tekelianus	Тек
P	=	Patriarchati	Пат	V	=	Verseciensis	Врш

У случајевима када се породица преписа јавља са истоветним различитијем, наводи се само сигла њеног репрезентативног представника:

K = K, Se, (Bg)⁵
 B = B, C, V
 R = R, Po

CETERA

add.	=	addidit
codd.	=	codices ⁶
exp.	=	explicit
in mg.	=	in margine
inc.	=	incipit
inv.	=	invertit
num.	=	numerus
om.	=	omisit
tit.	=	titulus

⁵ У издању ЗКЈ сигла К представља различитија из Ков и Соф, а у ДЗ из Ков, Соф и Бгд, јер овај последњи садржи само препис ДЗ.

⁶ Када је решење у Хоп јединствено, скраћеница се односи на све остале рукописе, при чему се варијанта наводи према Ков, као репрезентативном представнику млађе редакције. Уколико има различитија у више рукописа, онда скраћеница представља све оне рукописе који нису посебно наведени.

III
ЗАКОН ЦАРА КОНСТАНТИНА
ЈУСТИНИЈАНА

СІА КНИГА Г(ЛАГО)ЛЕМАЯ СЪДЕИСКАЯ¹ БЛ(А)ГОЧЕСТІВАГО
САМОДЕРЖАВНАГО ВЕЛИКАГО, Ц(А)РЯ КОНСТАНДИНА, И ІВСТІНІАНА²
ГРЕЧЕСКИХ[Ь],³ СЪ С(ВЕ)ТЪИШИМ[Ь] ОЦЕМЪ ПАТРІАРХОМ[Ь]
ГРІГОРІЕМ[Ь], С' КНЯЗЫ И ВЕЛМОЖИ И
С БОЛЯРИ БЛ(А)ГОЧЕСТІВАГО Ц(А)Р(Ь)СТВА ЕГО В' КОН(Ь)СТАНТИНОПОЛИ.
ЗАКОН(Ь) И УСТАВЪ ПОСТАВЛЕН'НЫ⁴ КАКО ПОД[О]БАЕТЪ СТРОИТИ Ц(А)Р(Ь)СТВО.

¹ сѣдѣць codd. || ² ноустиана RSK || ³ recte греческаго codd. || ⁴ post поставлен'ны отъ царьствиа {его add. В}

1.

(1) **АКО** тако сѣдит се, то ц(ѣ)с(а)рѣ не посвѣждаетъ: ако ли тм(ь) осѣдит се, то без' грѣха сѣдіа пребывает[ь] ако ли сѣдіа мнт(о): пріемлетъ, или вѣдѣши, с' неправдою сѣдит(ь) таи сѣдіа да лишит се престола и да вргнет се¹ в' темницѣ три лѣта, и по том(ь) чинъ свон да принмнт[ь] за живота, наединѣ говорит[ь]:² б(о)же праведанъ сѣд': твои естъ.³

¹ въсѣдит' се codd. || ² глаголе codd. || ³ б(о)же — естъ : боже вогъ сѣдѣ праведанъ вожій сѣдѣ естъ codd.*

2.

(2) **ТАКО** повелѣвает[ь]: ц(а)р(ь)ство мое ако бѣдет(ь): чл(о)в(ѣ)къ вр(ь)столю .25. лѣта и запишетъ кому некою вещь волею своею, и по том(ь) раскает се, да ваз'вратитъ, таи срамотѣ да принмнт[ь] а сот[ь] тоже¹ нища да не имат[ь]: но пребывает[ь]² такоже естъ уписано.

¹ тоже SH : того/того codd. || ² ante пребываетъ отъ да SH

* Ову неясну реченицу Спиридон је поједноставио и учинио разумљивом.

3.

(3) **АКО** тко даѡ¹ (sic) свои запишетъ коѡѡ и припишетъ(ь): на кога, и ако бѡдетъ и² томъ пиани³ (sic) записано, и оноѡѡ дѡакѡ ко је писано то да се не верѡе.

¹ recte деѡ/дѡѡ codd. || ² recte въ codd. || ³ пиани SH : recte писани/писанин codd.

4.

(4) **АКО** тко запишетъ прикию, а после не изидетъ, ѡт[ь] очина иленѡ да платит[ь]: подобаетъ прикию ѡзимати с ценоѡ(ь) и сведоч(ь)бом[ь].

5.

(5) **АКО** жена запишет[ь] с(ы)нѡ или кѡерн, тако да пребываетъ. ако ли ѡжѡ то да не бѡдетъ, а тко понметъ женѡ, томѡ четврѡта частъ да бѡдетъ.¹ |

526^v

¹ да бѡдетъ add. H

6.

(6) **АКО** чл(о)в(ѡ)къ ѡмретъ, и останет(ь): жена безчедна, иѡдетъ четврѡта частъ токѡо одеѡа (sic) ѡжѡѡ,¹ ако ли се не ѡда, токѡо свое и ѡт[ь] ѡжѡа три златниѡ пр(ь)стенн.

¹ ѡтъ деѡѡ ѡжѡѡ codd.

7. (7) **Законъ** и ѡставъ ц(а)р(ь)скѡй повелѡваетъ.¹

АКО тко правдѡ² заврѡжет[ь]: на саборѡ, или ва градѡ, или въ селѡх[ь]: и люди сваѡют се³ и метѡт се, да платитъ 100, пер'перѡ,⁴ и ако ѡбнство бѡдет[ь]: всѡ тѡ кр'винѡ⁵ да подлѡжит[ь]: краѡѡѡ исплатитъ (sic).⁶

¹ повелѡваетъ : повелѡнѡ царѡѡ codd. | tit. законъ и повелѡнѡ и ѡстав[ь] ц(а)р(ь)скѡ Т || ² враждѡ codd. || ³ краѡѡлет се codd. || ⁴ 15 фѡ[ринти] in mg. || ⁵ кривнѡѡ codd. || ⁶ заврѡгши RPT сътворши codd.

8.

(8) **АКО** тко крадетъ заградѡ, или ѡѡщѡ, да бѡет се и да платит(ь): 12. пер'перѡ.¹ ако ли то пр'ви крат(ь): сѡтворил(ь), ако ли дважди, или трижди, 40. пер'перѡ² да положит[ь].³

¹ 180 нов(ацѡ) in mg. || ² 6 фѡ[ринти] in mg. || ³ ако ли — положит[ь] : аѡе се единѡци сътворитъ аѡе ли дващѡ или трищѡ .ѡ. пер'перѡ. codd.

IV
ДУШАНОВ ЗАКОНИК

БЛАГОЧЕСТИВАГО И ХРИСТОЛЮБИВАГО МАКЕДОНСКАГО:
 ЦА(А)РЯ СТЕФАНА СРБ(Ь)СКАГО, БОЛГАР(Ь)СКАГО: УГАР(Ь)СКАГО,
 ДАМАТ[Ь]СКАГО, АРБАН(Ь)СКАГО, УГРОВАЙЛАХИСКАГО, И ИНЫМ[Ь]
 МНОГИМ[Ь] ПРЕДЪЛОМЪ И ЗЕМЛЯМ[Ь] САМОДЕРЖЦА СВЩАГО, М(Н)Л(О)СТІЮ
 Г(О)С(ПО)ДА Б(О)ГА¹ ЗАКОНЪ И УСТАВЪ ПОСТАВЛЕННЫ ВЪ ЛѢТО .̅.̅.̅.̅.̅.̅.̅.̅.̅.
 ИНДИКТИОН(Ь) К̅. ВЪ ПРАЗДНИКЪ ВОЗНЕСЕНІА Г(О)С(ПО)ДА Б(О)ГА.² М(Ѣ)С(Е)ЦА МАІА.
 К̅А ДНЯ!

¹ Г(О)С(ПО)ДА Б(О)ГА : ВЫШНЯГО Б(О)ГА ІН(СОУ)СА ХРИСТА codd. || ² Г(О)С(ПО)ДА Б(О)ГА : Г(О)С(ПО)ДА НАШЕГО ІН(СОУ)СА Х(РИСТ)А codd.

1.¹

ѠБЯИ УСТАВЪ И ЗАКОНЪ ПОСТАВЛЕННЫ ПРАВЕДНЫМЪ И Ч(Ь)СТ(Ь)НЫМЪ СОБО-
 РОМ(Ь) НАШЕГО СМиреніа с' пресв(св)ещен'ным[Ь] Г(О)С(ПО)Д(И)НОМ[Ь] О(ТЬ)ЦЕМЪ
 НАШИМ[Ь] ПАТРІАРХОМЪ. КВР(Ь): Іоаннкіем[Ь], И ВСЕМИ Д(С)ХОВНИМИ СТРОИТЕЛИ
 Д(С)ХОВНИМИ.² (sic) ЦР(Ь)КОВНИМИ МАЛИМИ И ВЕЛИКИМИ, С' МИТРОПОЛИТИ,
 ЕП(И)СКОПИ,³ И МНОЮ СМиренным[Ь] Ц(А)РЕМЪ СТЕФАНОМ[Ь]. С' КНЯЗИ И СА ВСЕМИ
 ВЛАСТИТЕЛИ⁴ Ц(А)Р(Ь)СТВА НАШЕГО, МАЛИМИ И ВЕЛИКИМИ, УСТАВИ И ЗАКОНЫ
 ПОТВР'ЖДЕННЫ БЫШЕ ТОГДА. | {1} Наипрво за христіанство како под[О]баєть
 промишляти О христіанствѣ, И О С(В)Е)ТЫХ[Ь] ЦР(Ь)КВАХ[Ь], О М(О)НАСТЫРН, И
 О С(В)Е)ЩЕНСТВѣ.⁵

¹ ѧ S om. num. codd. || ² Д(С)ХОВНИМИ add. || ³ ante еп(и)скопи om. и съ || ⁴ властители SH :
 властели codd. || ⁵ с(в)ещен'ници codd.

2.

{2} ВЛАСТЕЛИ И ИНИИ ЛЮДИЕ ДА СЕ НЕ ЖЕНЕ НЕ БЛА(А)ГОСЛОВИВШИ СЕ У
 СВОЕГО АРХІЕРЕА ИЛИ О(ТЬ)ЦА Д(С)ХОВНАГО ПОСТАВЛЕННАГО ѠТ[Ь] АРХІЕРЕА. / {3}
 И НИЕДИНА СВАД'БА ДА СЕ НЕ УЧИНИТЬ БЕЗ' ВѢНЧАНІА, И БЕЗ' ЗАКЛАННАІА: ЯКО
 ЛИ СЕ УЧИНИТЬ БЕЗ' БЛА(А)ГОСЛОВЕНІА, И БЕЗ' УПРОШЕНІА ЦР(Ь)КВЕ. ТАКОВЫ ДА СЕ
 РАЗЛЪЧИТ[Ь], И ДА СЕ ВСАДИТ[Ь] ВЪ ТАМНИЦѢ ДОНДЕЖЕ ГЛОБѢ ДАСТЬ.

а он є побегаω ωт[ь] своего г(о)с(по)дара, таковы да несть приетань, но да повратит се.

{1158} ЯКО ЛИ үбѣгнет[ь] ωт[ь] кое нѣжде, или ωт[ь] свжан(ь)ства ωт[ь] ннїе земли к' нашелъ ц(а)р(ь)ствъ, таковога не дати² натрагъ, ако бн³ и много тая земля постраждеть.

¹ ωнизы/ωни codd. || ² таковога не дати : тако да несть дати codd. || ³ бн add.

66.

{116} ЯКО тко наѣ близъ земли ц(а)реве, да не вазметъ, ако речеть возвратил(ь), ако тко познаеть, ако о том[ь] ц(а)рѣ не вазвеститъ, да есть каω татъ и гвсаръ, да платитъ все. | Яко ли наиде ү тѣой земли на воисци, да има носити пред' своего капетана и пред' воеводъ.

544r

67. Ѡ ТР'ГОВЦЕХЪ.

{118} ТР'ГОВЦЫ кон ходе по царевон земли, да нїе волянъ ни властелинъ, ни никон чл(о)в(ѣ)къ забавити им(ь), ни по-силнице заградити¹ кѣплю, а нов'це силом(ь) наметнѣти. тко ли се наѣ, кое² силъ им(ь) сотворил(ь), или что разграбїω, да платит[ь] 500. перперъ.

{119} ТР'ГОВЦЕМ(ь) дано и мале и велике кѣплѣ, без' забаве по ц(а)ревон земли да продаю сваки тр'гъ и да носит(ь):³ и где мѣ есть воля кѣповати тѣ да кѣпит[ь], а где мѣ є воля продати, тѣ да продасть.

{120} ЦАРИН'НИКЪ ц(а)ревъ да нїе волян(ь) забавити, или задр[ь]жати тр'говца. да мѣ кою кѣплю продасть ү без'ценѣ, волно да проходи сваки по тр'говинах[ь],⁴ и волно да тр'гѣе, са своїωм[ь] кѣплїωм(ь).

{122} ЯКО властелин(ь) задр[ь]жит[ь] тр'говца, да платит[ь] 300, пер'перъ, ако ли ц(а)ринникъ да платит[ь]: 300, пер'перъ.

¹ ни по-силнице заградити SH : recte ни по-силнице заграбити codd. || ² кон codd. || ³ сваки — носит(ь) : recte како мѣ тр'гъ доноситъ codd. || ⁴ т(ь)р'гових[ь] codd.

68. Ѡ ПРИШАЦЕХ[ь]:

{125} ЯКО приидет[ь] во град' или ү село пришалець, що има са собом(ь), да предасть гостинникъ, или мало, или велико, що год': има, и гостинникъ да сохранил[ь] ємѣ. пакъ онаи пришалаць кад': поѣн¹ хоѣе, да мѣ гостин'никъ все² предасть, ако мѣ бѣде що үгинѣло,³ да платит[ь] ємѣ все гостин'никъ.

¹ поѣн add. | понде ити B || ² все гостинникъ inv. codd. || ³ погинѣло codd.

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД НУМЕРАЦИЈЕ ЧЛАНОВА У ПРЕПИСИМА ЗАКОНА ЦАРА КОНСТАНТИНА ЈУСТИНИЈАНА

У табели је приказан упоредни преглед редоследа и нумерације прописа у Хоп и њему сродним преписима, тј. у оним преписима Карловачке верзије млађе редакције Душанова законодавства с којима Хоп има посредне или непосредне везе:

* Бор је узет за основу критичког издања ЗКЈ,¹ па његова нумерација представља и нумерацију издања. Бор је, у текстолошком погледу, родоначелник породице којој припадају Кар и Врш, и стога се, иако им систематизација и нумерисање прописа нису истоветни, узима за њиховог представника, као и у различитијима у критичком апарату. Нумерација Кар и Врш, у односу на Бор, наведена је у Табели 3, у прилогу критичког издања ЗКЈ.²

* Пат и Тек нису коришћени приликом приређивања критичког издања ЗКЈ, те се зато у овом издању наводе одговарајућа различитија из та два преписа и сходно томе укључени су и у упоредни преглед нумерације.

* Сан представља непосредни предложак са којег је начињен Хоп.

* Ков и Соф спадају у исту породицу са Сан, а Ков се издваја као репрезентативни и текстолошки узорити представник Карловачке верзије млађе редакције Душанова законодавства.

У првој колони су бројеви чланова и њихов редослед према стању у Хоп. У односу на тај низ наводе се одговарајући бројеви чланова из осталих преписа и то тако да се груписањем или раздвајањем ћелија прецизно указује на разлике у систематизацији и нумерацији грађе у односу на Хоп. Рецимо, чланови 42 и 43 Хоп имају исту нумерацију и расподелу грађе у Бор, у Сан и Ков сједињени

¹ Марковић, *Јустинијанов закон*, 71–134. Истину за вољу, то није било најсрећније решење. Много бољи избор за основни препис био би Ков.

² Марковић, *Јустинијанов закон*, 138–141.

Хоп	Бор	Пар	Тек	Сан	Ков
11	11	14	14	11	11
12	12	15	15	12	12
13	13	16	16	13	13
14	14	17	17	14	14
15	15	18	18	15	15
16	16	19	19	16	16
17	17	20	20	17	17
	18	21	21		
18	18 ^{bis}	22	22	18	18
19	19	23	23	19	19
20	20	24	24	20	20
21	21	25	25	21	21
22	22	26	26	22	22
23	23	27	27	23	23
24	24	28	28	24	24
25	25	29	29	25	25
26	26	30		26	26
27	27	31	30	27	27
28	28	32		28	28
29	29	33	31	29	29
30	30	34	32	30	30
31	31	35	33	31	31
32	32	36	34	32	32
33	33	37	35	33	33
			36		
34	34		37	34	34
35	35		38	35	35
36	36			36	36
37	37		39	37	37
38	38		40	38	38
39	39			39	39
40	40		42	40	40
41	41		43	41	41
42	42		44	42	42
43	43		45		
			46		
44	44		47	43	43
45	44 ^{bis}		48	44	44
46	45		49	45	45
47	46		50	46	46
48	47		51	47	47
49					
50	48		52	48	48
51	49			49	49

НАПОМЕНЕ О ПРИРЕЂИВАЊУ РЕЧНИКА-РЕГИСТАРА ЗАКОНА ЦАРА КОНСТАНТИНА ЈУСТИНИЈАНА И ДУШАНОВА ЗАКОНИКА

Речник-регистар ДЗ у Хоповском препису ослања се на „Речник и регистар Душанова законика у Ковиљском препису“ Виктора Савића, у V књизи *Законика цара Стефана Душана*. Пошто је реч о два преписа исте скупине рукописа, с незнатним текстолошким и лексичким одступањима, преузета је основна структура Речника и регистра Ковиљског преписа, с редоследом одредница, правописним и језичким појединостима и значењима. Разуме се, извршена су прилагођавања заглавних форми одредница према правопису Хоп, тамо где има разлика, изостављања и допуне у складу с варијантама интегритета између два преписа (нпр. Хоп. изоставља члан 49 ДЗ), замена речи код постојања лексичких варијанти (нпр. *коншија* ум. *сусег*). С ослонцем на иста начела, сачињен је, као потпуно нов, регистар-речник ЗКЈ у Хоповском препису. Оба регистра, међутим, имају извесна одступања у односу на решења примењена у Речнику и регистру ДЗ у Ковиљском препису и то, пре свега, с циљем поједностављивања и сажимања одредница. Наиме, изостављене су унакрсне референце, тј. доследно упућивање на лексема са којима је одређена лексичка потврда значењски и синтаксички повезана у тексту члана. Такође, нису доследно наведени устаљени или карактеристични спојеви, као ни карактеристични примери употребе лексема у тексту. Наместо тога, наводе се само они спојеви који представљају засебну значењску целину (нпр. глась, *їлас* ◇ *дати глас(ь)*, *їослаїи* *їлас*, *јавиїи*: 104) и одговарајуће упутнице (*дати*: 1. (*їре*)*гаїи*, *їружїи*: [...] 104, в. глась).

Овакво решење није ишло само за тим да растерети апарат речника-регистра. У случају ДЗ оно је условљено чињеницом да је реч о издању једног преписа, без изразитих текстолошких и лексичких одвајања од осталих преписа млађе редакције Душанова законодавства, чији је, пак, генерални речник и

ДВОЄ, двостіруки износ, двостірука количина: 74

ДВОННА, двостіруки износ, двостірука количина: 17, 21 | двонномъ прил.-супст.: 37

ДВОРЬ: 1. двор, йалаїа: 47, 80; 2. дворишїе ◇ [цр(ь)ковни] дворь, црквена йорїа: 80 □ на дворь, найољу, изван, грешком ва д'ворь: 29

ДЕСѢТАН'НЬ (арх. десѣтн'нъ), који се односи на десѣти део (чеїа): 23

ДЕΩ (арх. дѣль), део, удео, грешком длω: 3

ДЕЦА (граф. вар. дѣца, ук. ×3/2; арх. дѣт'ца), деца: 32, 87×4

ДІАКЪ, дијак, ѿсар (грч. διακός): 3

ДИДАСКАЛЪ, учишїель (грч. διδάσκαλος): 87×3

ДИЦЪ, дим: 62

ДЛЪГЪ, в. дѣгъ

ДЛ'ЖНИКЪ (вар. должникъ, дѣжникъ; арх. длѣжьникъ), дужник: 31, 45, 72

ДЛЪЖНЬ, в. должанъ

ДОБРЬ, добар, ваљан: 87

ДОБРО, добро: 72

ДОВАЉТИ (арх. довлѣти), биїи довољно: 43, 79

ДОЛЖАНЪ (арх. длѣжьнъ), дужан ◇ должанъ быти, биїи у обавези: 85

ДОМАШНЬ, домаћи, кућни | домашни (множ.) супст.-прид., укућани, чельад: 90

ДОМЪ, кућа, дом: 15×2, 35, 50, 59н, 59×3, 60×2, 91 ◇ домъ божїн, црква, храм: 54 ◇ цр(ь)ковни домъ, йарохијски дом: 80

ДОСАДА, увреда: 72

ДОСАЖДАТИ, смѣшайїи, узнемиравайїи, злосїявљайїи: 60

ДОСТИГНѢТИ, достїиїнуїи, достїиїи, овде добїиїи, задобїиїи: 33

ДОСТОВѢРНЬ, достїојан йоверења: 11

ДОСТОЯНІЄ, имовина, својина, имейак: 72×2, 89

ДОСТОЯТИ, йриличїиїи, доликовайїи: 15

ДРЕКО (арх. дрѣво), дрво: 61×2, 79 ◇ дреко плодовнто, воїке и маслине: 78н

ДРЪГЪ, -ын, друїи | супст.-прид., [неко] друїи: 17, 77

ДР'ЖАТИ, држайїи, овде расїолаїаїи (чиме), корисїиїиїи (шїио): 25

ДРѢКО, в. древо

ДЪБРАВА, дубрава, забран: 80

ДЪГЪ (вар. долгъ, арх. длгъ, ук. ×2/1/1), дуї, дуїовање: 28, 31, 45; грешком 72, в. [недѣгъ]

ДЪХОВНЫ, духовни | д(с)ховнїи (множ.) супст.-прид., духовна лица, свешїена лица: 89

ДЪХОВНИКЪ, духовник: 85

ДЪША, душа: 72, 87

ДЪШЕВНИКЪ (множ.), клѣйвеник, уїледни мешїанин у улози судскої вешїака, йроценишїельа: 10

ДЪШЕВНЬ (множ.), душеван, часїан, истїинољубив, йраведан ◇ тл(о)в(ѣ)ци дѣшевни: 33 ◇ дѣжи дѣшевны: 42

ДЪНЬ, дан: 29, 58, 80, 82, 85

ДР'ЖАТИ, в. држати

ДЪЩИ, в. дащи

ДѢВНИЦА, девица: 90×3, 91

ДѢДЪ (вар. дѣдъ), геда: 55×2

ДѢЛАТЕЛЬ, радник, работїник, делайїель, овде земљорадник, шежак: 20, 23, 24 ◇ землн дѢЛАТЕЛЬ, земљоделац, земљорадник: 19

ДѢЛАТИ, радїиїи, делайїи | дѣлав'ши супст.-птц., онај који ради, радник, овде земљорадник: 21

ДѢЛО: 1. дело, овде йобожно (боїоуїодно) дело: 87×3; 2. деликїї, оїрешење: 72, 84, 90

ДѢЛЬ, в. деω

РЕЧНИК-РЕГИСТАР ДУШАНОВА ЗАКОНИКА У ХОПОВСКОМ ПРЕПИСУ

АНАФ-ЄЦЛАФ-НСАТИ (ссл. обично анаф-єдин-лати), *баційи анаїему* (грч. ἀναθεματί(ζειν): 13.1

АПОСТОЛЬ (множ.), *аїосїол* (грч. ἀπόστολος): 7

АПОСТОЛЬСКЪ, *аїосїолски* (уп. грч. ἀποστολικός): II

АРБАНЬСКИН, *арбанашки*: Ув.

АРХІЕРЕН, *архијереј* (грч. ἀρχιερέυς): 2×2, 11×2, 37, 45, 65×2, 95а, 95б

АСПРА, *асїра, акча* (ситан турски бакарни новац): Д.×2

БАЦНТИ СЕ, *баційи се, хийнуїи се (чиме)*: V

БАЦНИНА, *башиїина, имање с йуним йравом расїолаїања, сїечено наслеїивањем или на друїи начин*: 22, 31×4, 37, 40, 41×2, 42, 43, 44×2, 45, 46×2, 134н, 134×2

БАЦНИНКЪ (вар. бацнин'никъ, бацникъ, ук. ×2/2/1), *башиїник, ималац башиїине*: 18, 31, 45, 65, 67н, 67

БЕЗ'ОБРАЗАНЪ, *безобразан*: 107

БЕЗ'ЧЕСТЬНЪ (арх. без'чѣстьнъ), *срамоїан, зазоран*: 85

БЕЗ'ЦЕНЪ, *бесцење*: 120

БЕЛЯЦЪ (оčekивано **БЕЛАЦЪ**; арх. б'ѣльць), *свейовно лице, свейовњак*: 12×2, 37

БЫСЕРІЄ, *бисери*: 48

БНТИ: I. *бийи, ударийи, йуїи*: 50, 85, 94×2, 166×2, XIX; II. *бнти се, йуїи се, борийи се*: 131

БЛАГОСЛОВЕНІЄ, *блаїослов – одобрење*: 3, 11

БЛАГОСЛОВНТИ: I. *даїи блаїослов*: 45; II. *благословнти се, добийи блаїослов*: 2

БЛАГОЧЕСТИБЫ (арх. благочѣстивын), *йобожни*: Ув., 6, 145

БЛАГЪ (множ.), *добар*: 14б

БЛЕДОСЛОВІЄ, *брбљање, изїоварање бесмислица* ◊ *запечат'лен'но бледословїє, зайечаїена, скривена клевети*: XI

БЛѢДЪ, *блуд, разврай*: 54, I, XVIII

БЛѢД'НИКЪ, *блудник, разврайник*: XII.2

БЛѢД'НИЦА, *блудница, разврайница*: XII.2, XVIII×2

БЛЪГАРЬСКИН, в. *болгарьскын*

БОГАТЬ, *боїай* | супст.-прид., *боїайаш*: XVI.2

БОГЪ, *Бої*: Ув., в. *вознесенїє, господь*; 29, в. *любнти*

БОЖІН, *Божї*: 14б, в. *домь*; 95а, в. *рзгатель*

ЗАКОНИК ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА

Књига VI

Хоповски препис Душанова законодавства

*

Издавачи

Српска академија наука и уметности

Београд, Кнез Михаилова 35

Музеј Српске православне цркве

Београд, Кнеза Симе Марковића 6

*

За издаваче

др Бојан Бујарчић

др Владимир Радовановић

*

Лектура

Ана Барбајесковић

*

Слог, прелом и ликовна обрада фотографија

Александар Илчић

*

Ликовна дорада представе металног новчића (предња корица)

Никола Сивановић

*

Тираж 500 примерака

*

Штампа и повез

Службени тласник, Београд

*

© Српска академија наука и уметности, 2023

© Музеј Српске православне цркве, 2023

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

091(=163.41)”13”
34(497.11)(091)

ЗАКОНИК цара Стефана Душана. Књ. 6, Хоповски препис Душанова законодавства / издао и објаснио Ђорђе Бубало ; уредници Коста Чавошки, Владимир Радовановић. – Београд : САНУ : Музеј Српске православне цркве, 2023 (Београд : Службени гласник). – XIII, 195 стр., [46] стр. с факс. ; 29 см. – (Извори српског права / Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука ; бр. 4)

На насл. стр.: Примљено на II скупу Одељења друштвених наука 3. марта 2023. године. – На спор. насл. стр: Codex Imperatoris Stephani Dušan. – Тираж 500. – Уз шесту књигу преписа Душанова законика: стр. VII–VIII. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Речник-регистар Закона цара Константина Јустинијана у хоповском препису: стр. 153–174. – Речник-регистар Душанова законика у хоповском препису: стр. 175–195

ISBN 978-86-7025-992-8 (САНУ)

1. Бубало, Ђорђе, 1969– [приређивач, сакупљач]
2. Чавошки, Коста, 1941– [уредник]
 - а) Душанов законик. Хоповски препис
 - б) Српски рукописи

COBISS.SR-ID 121621513

